

تحلیل محتوای کتاب‌های درسی مطالعات اجتماعی پایه پنجم و ششم دوره ابتدایی براساس مؤلفه‌های فرهنگ کار

عاطفه حاجی تبار^۱، سیدیوسف ساداتی پایین رودپشتی^۲

چکیده

پژوهش حاضر با هدف تحلیل محتوای کتب مطالعات اجتماعی پایه پنجم و ششم دوره ابتدایی درخصوص جهت‌گیری مناسب فرهنگ کار، به مطالعه پرداخته است. برای انجام تحقیق از شیوه تحلیل محتوا استفاده شده است. با تحلیل واحدهای گوناگون کتاب‌های مطالعات اجتماعی پایه پنجم و ششم دوره ابتدایی و با استفاده از چک لیست محقق ساخته به ارزیابی مؤلفه‌های فرهنگ کار در محتوای کتاب‌های مذکور پرداخته شده است. یافته‌ها حاکی از آن است که از لحاظ میزان توجه به مؤلفه‌های فرهنگ کار در کتاب مطالعات اجتماعی پایه پنجم، بیشترین میزان توجه به مؤلفه احساس مسئولیت (۲۰/۳ درصد) و جدیت در کار (۱۹/۸ درصد) و کمترین میزان توجه به مؤلفه نگرش مثبت در کار (۷ درصد) بوده و در کتاب مطالعات اجتماعی پایه ششم بیشترین میزان توجه به مؤلفه احساس مسئولیت (۲۶ درصد) و همکاری و همدلی در کار (۲۰/۳ درصد) و کمترین میزان توجه به مؤلفه خیرخواهی در کار (۴/۹ درصد) می‌باشد. همچنین در کتاب‌های ذکر شده، فراوانی و درصد میزان توجه به مؤلفه فرهنگ کار در متن بیش از فعالیت، کاربرد و تصویر بوده است. در تبیین این یافته‌ها می‌توان چنین گفت که در کتاب‌های پایه پنجم و ششم مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی به صورت متقارن و یکنواخت به مؤلفه‌های فرهنگ کار توجه نشده است.

واژگان کلیدی: فرهنگ کار، مطالعات اجتماعی، دوره ابتدایی، کتاب‌های درسی

^۱ کارشناسی ارشد برنامه‌ریزی درسی

^۲ کارشناسی علوم تربیتی Yousefsadati1995@gmail.com

مقدمه

انسان‌ها در تمام اعصار برای رسیدن به سعادت و خوشبختی در زندگی همراه با آسایش و رفاه در تکاپو بوده‌اند و فرهنگ کار در این خصوص نقش به‌سزایی داشته است. در جوامعی که فرهنگ کار پدید آمد، گام‌های بلندی در راستای خودکفایی برداشته‌اند و در بخش‌هایی از محورهای موردنیاز به خودکفایی رسیده‌اند. فرهنگ کار بعنوان شیوه زندگی، نقش بنیادی و زیربنایی در ارتقای سطح پویایی جوامع دارد. در مقایسه با مفاهیمی همچون فرهنگ سازمانی و فرهنگ عمومی و نظایر آن، مفهوم فرهنگ کار کمتر تعریف شده است. فراهم آوردن امکان تصمیم‌گیری براساس عقل و درایت در تمام مراحل زندگی به ویژه از دوران کودکی از جمله بنیان‌های اصلی و تاثیرگذار در ایجاد و تقویت فرهنگ کار محسوب می‌شود. زمانی که فرهنگ کار نهادینه گردد کار بعنوان یک ارزش تلقی شده و همه افراد جامعه در سطوح مختلف، کار کردن را مسیر توسعه موزون جامعه دانسته و از طریق درست کار کردن به توسعه اقتصادی کمک می‌نمایند. بررسی و اظهارنظر کارشناسان نشان می‌دهد که فرهنگ کار در ایران نسبتاً ضعیف است و برای توسعه اقتصادی و اجتماعی مناسب نمی‌باشد. بر همین اساس وضعیت فرهنگ کار بایستی از طریق دخالت در عوامل شناخته شده فرهنگ کار متحول گردد و گرایش‌ها، بینش‌ها و دانش لازم نسبت به کار در افراد جامعه ایجاد شود. یکی از عوامل مهمی که در تقویت و ارتقای فرهنگ کار در جامعه نقش اساسی ایفاء می‌کند، نظام آموزشی می‌باشد. آموزش و پرورش می‌تواند در ایجاد یک گرایش مثبت و یک بینش درست نسبت به کار و فرهنگ کار برای آینده جامعه نقش تعیین‌کننده داشته باشد. با توجه به این مهم، ارکان اصلی نظام آموزشی (محتوای کتب درسی و روش تدریس) می‌تواند نقش مهمی در ایجاد و تقویت فرهنگ کار ایفاء کند. محتوای کتب درسی از این جهت، یکی از مهمترین محرک‌های محیطی است که می‌تواند در میزان موفقیت یا عدم موفقیت باورها، نگرش‌ها، معیارها و ارزش‌های ذهنی افراد موثر باشد. این مهم در نظام آموزشی ما از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است چراکه در کشور ما کتاب درسی وسیله اصلی تعلیم و تربیت را تشکیل می‌دهد و معلمان و دانش‌آموزان در فعالیتهای یاددهی - یادگیری به این ماده آموزشی تکیه دارند (صالحی عمران و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۷۴).

فرهنگ مجموعه‌ای از باورها، اندیشه‌ها و تراوشات فکری بشر در طول تاریخ است که زمینه‌ساز و تداوم‌بخش رشد و تعالی انسان و شکل‌گیری هویتی خاص برای او بوده است. کار بخش اساسی زندگی است و تعاریف گوناگونی در این خصوص ارائه شده است از جمله: در "فرهنگ فارسی سخن" کار چنین تعریف شده است: آنچه از کسی سر می‌زند، عمل و دیگر اینکه فعالیتی که شخص بطور روزانه به آن مشغول است و معمولاً بابت آن حقوق دریافت می‌کند. فرهنگ کار عبارت است از: مجموعه ارزش‌ها، باورها و دانش‌های مشترک و پذیرفته شده یک گروه کاری در انجام فعالیتهای معطوف به تولید و یا ایجاد ارزش افزوده (وکیلی، ۱۳۹۲:

۱۵). باید به این نکته مهم توجه داشت که اگر به مولفه‌های فرهنگ کار در کتب درسی اشاره شود، این امر دال بر پرورش و تقویت مولفه‌های فرهنگ کار در دانش آموزان نمی‌شود زیرا این توجه تنها باعث ایجاد آگاهی و شناخت دانش آموز نسبت به فرهنگ کار می‌شود که لازمه کار است اما برای تداوم شناخت و تغییر و تحول نگرش نسبت به کار و نهادینه شدن مولفه‌های فرهنگ کار در دانش آموزان مناسب نمی‌باشد؛ به خاطر اینکه تداوم شناخت و تغییر نگرش و تبدیل آن در قالب رفتار و عمل توسط دانش آموزان درباره فرهنگ کار زمانی اتفاق می‌افتد که یک ارتباط مستمر بین شناخت و عمل برقرار. همانطوریکه مرسر معتقد است دانش آموزان و دانشجویان برای آنکه خودشان به فهمی از دانش دست یابند، نیازمند آن است که با دانش جدیدی که فرا می‌گیرند درگیر شوند. این امر تنها از طریق شنیدن اطلاعات حاصل نمی‌شود بلکه باید با آن درگیر شوند و آن را در شرایط مختلف بکار گیرند (فاضلی، ۱۳۸۶: ۶۳).

اسمیت^۱ و نوبل^۲ (۲۰۰۴) فرهنگ کار را مجموعه‌ای از رفتارهای درونی شده، مطلوب و مناسب در بین کارکنان و دیگر مردم دانسته‌اند که برای توسعه و موفقیت سازمان لازم و ضروری است. آنها فرهنگ کار را شامل مولفه‌هایی چون رعایت نظم در انجام کارها، سخت‌کوشی و صرفه‌جویی در مصرف مواد دانسته‌اند. فرهنگ کار موجب تغییر کیفی در محیط کار و محصولات سازمانی می‌گردد و بنابراین، توجه به آن موجب تحول در مجموعه سازمان خواهد شد. نگرش مثبت به کار و برخورداری از وجدان کار بالا از جمله با ارزش‌ترین ۱۲۷ اجزای تشکیل دهنده فرهنگ کار محسوب شده و این امر در دستیابی سازمان به بهره‌وری و کارایی موثر است. آنها درخصوص مولفه‌های فرهنگ کار به مواردی نظیر تلاش کاری، ارتقای دانش، آگاهی از اهداف سازمانی و همکاری گروهی اشاره می‌کنند.

تورکو^۳ (۲۰۰۲) ویژگی‌های مردم دارای فرهنگ کار را شامل دقت و سرعت عمل، سازگاری شغلی، انگیزه کاری، توجه به اهداف، تلاش برای رسیدن به آنها، همکاری گروهی، تسلط شغلی، حساسیت در انجام وظایف، تفکر درخصوص کار و تلاش برای ارتقای مهارت‌های کاری ذکر می‌کند. بارون^۴ (۲۰۰۰) معتقد است انسان‌های دارای فرهنگ کار، مسائل سازمانی را رعایت کرده، به علاوه، رعایت تقسیمات کاری سازمانی، انجام متعهدانه فعالیت‌های سازمانی، علاقه‌مندی و دلبستگی شغلی، لذت بردن از کار، انعطاف‌پذیری و تسلط شخصی از جمله دیگر ویژگی‌های بارز آنان است.

¹ Smith

² Noble

³ torraco

⁴ Baron

۱- کلیات پژوهش**۱-۱- اهداف****- هدف اصلی**

بررسی میزان توجه به مولفه‌های فرهنگ کار در کتاب درسی مطالعات اجتماعی پایه‌های پنجم و ششم دوره ابتدایی

- هدف فرعی

بررسی میزان توجه به مولفه‌های (فرهنگ کار) در متن، محتوا، تصاویر، تکالیف کتاب درسی مطالعات اجتماعی پایه پنجم دوره ابتدایی؛
بررسی میزان توجه به مولفه‌های (فرهنگ کار) در متن، محتوا، تصاویر، تکالیف کتاب درسی مطالعات اجتماعی پایه ششم دوره ابتدایی.

۱-۲- سوالات**- سوال اصلی**

بکارگیری مولفه‌های فرهنگ کار در کتاب درسی مطالعات اجتماعی پایه‌های پنجم و ششم دوره ابتدایی تا چه میزان می‌باشد؟

۱۲۸

- سوال‌های فرعی

میزان توجه به مولفه‌های (فرهنگ کار) در متن، محتوا، تصاویر و تکالیف کتاب درسی مطالعات اجتماعی پایه پنجم دوره ابتدایی تا چه حدی است؟
میزان توجه به مولفه‌های (فرهنگ کار) در متن، محتوا، تصاویر و تکالیف کتاب درسی مطالعات اجتماعی پایه ششم دوره ابتدایی تا چه حدی است؟

۱-۳- متغیرها

متغیرهای مورد مطالعه در این پژوهش، فرهنگ کار می‌باشد که خود به مولفه‌های دیگری تقسیم‌بندی شده‌اند. مولفه‌های فرهنگ کار شامل: همکاری و همدلی در کار، احساس مسئولیت در کار، رعایت نظم در انجام کار، نگرش مثبت به کار، توجه به ارزش‌های اخلاقی در کار، وجدان کاری بالا و خیرخواهی در کار می‌باشد.

۴-۱- روش پژوهش

پژوهش حاضر باتوجه به هدف کلی تحقیق (تحلیل محتوای کتاب درسی) کاربردی است، زیرا بدینوسیله معلمان و دانش‌آموزان از میزان توجه به فرهنگ کار در کتاب درسی آگاهی می‌یابند و برای رشد و پیشرفت و افزایش دانش خود در این زمینه تلاش می‌کنند. پژوهش حاضر از لحاظ محیط پژوهشی میدانی است. از لحاظ میزان آگاهی در مورد متغیر مورد مطالعه توصیفی است. از لحاظ توالی زمانی برای جمع‌آوری داده‌ها گذشته‌نگر است. از لحاظ قالب زمانی در انتخاب و مطالعه آزمودنی‌ها مقطعی است. از لحاظ انواع داده‌های جمع‌آوری شده کیفی است و از لحاظ معیار طرح تحقیق غیرتجربی و توصیفی و تحلیل محتواست.

۵-۱- جامعه آماری

باتوجه به ماهیت این تحقیق، کتاب‌های درسی مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی در سال تحصیلی ۹۸-۹۹ مورد بررسی و تحلیل واقع گردیدند. بر این اساس، جامعه آماری تحقیق شامل کتاب‌های مطالعات اجتماعی پایه پنجم و ششم دوره ابتدایی می‌باشد.

۶-۱- نمونه و روش نمونه‌گیری

نمونه آماری مجموعه‌ای از جملات، مفاهیم، مضامین، اعم از اشکال، تصاویر، جداول، نمودارها و سوالات کتبی موجود در کتاب مطالعات اجتماعی پایه پنجم و ششم می‌باشد. واحدهای تحلیل به صورت جمله در نظر گرفته شده‌اند و سعی محقق بر آن بوده است که مفاهیم جملات، تصاویر، جداول و تکالیف را بگونه‌ای دسته‌بندی نماید که باتوجه به مولفه‌های فرهنگ کار تنها در ارتباط با یک مولفه قرار گیرند.

۷-۱- روش جمع‌آوری اطلاعات

روش گردآوری اطلاعات به صورت میدانی و کتابخانه‌ای است. برای جمع‌آوری اطلاعات لازم جهت پژوهش حاضر از کتابخانه، منابع معتبر اینترنتی، مجلات بین‌المللی و مجلات معتبر و پرسشنامه‌های معکوس و چک لیست تحلیل محتوا استفاده شده است.

۲- ضرورت و اهمیت تحقیق

در آموزش رسمی، کتاب‌های درسی بعنوان مهمترین منابع درسی و به مثابه ابزار و وسیله‌ای مطمئن در جریان آموزش و تعلیم مطرح هستند. این منابع نه تنها منتقل‌کننده موضوعات درسی و محتوای آنها به دانش‌آموزان هستند، بلکه می‌توانند بنا به قابلیت‌ها و کیفیت منحصر به فرد خود، هر یک در خط دادن،

جهت دادن، پیش‌بینی و طراحی اهداف حرفه‌ای و سوگیری‌های افراد در زندگی علمی به ویژه ایجاد و تقویت روحیه تحقیق، تتبع و فرهنگ علم‌گرایی در آنان نقش نافذ و موثری بازی کنند. کتاب‌های درسی یکی از مهمترین منابع یادگیری در نظام آموزشی هستند که می‌توانند مهارت‌های گوناگون را به دانش آموزش دهد و مواد اصلی برنامه درسی را تشکیل می‌دهند. پژوهش پیرامون تحلیل محتوا می‌تواند دید کلی درباره کتاب به معلمان نشان دهد و آنها را با نقاط ضعف و کمبودهای کتاب آشنا نماید تا با اصلاح آن فرآیند یادگیری را تسهیل کنند و از طریق تحلیل محتوا می‌توان به بررسی و تجزیه و تحلیل کتاب پرداخت و نواقص را شناسایی و تصحیح کرد، کارایی و تاثیر دروس در دانش آموزان را مورد نقد قرار داد و نتایج حاصل از آموزش و برنامه درسی را به دست آورد. باتوجه به اینکه نظام آموزش و پرورش ایران از نوع متمرکز است، اغلب وقت کلاس به کتاب درسی اختصاص پیدا می‌کند و همه دانش آموزان براساس کتاب درسی سنجیده می‌شوند؛ پس در کشور ما به لحاظ اهمیت و جایگاه کتاب درسی، تحلیل محتوا ضرورت پیدا می‌کند (کرمی و همکاران، ۱۳۹۲):

۱۶۹). باتوجه به اهمیت و کاربرد گسترده کتاب‌های درسی در نظام آموزشی متمرکز ایران، کارایی و مناسب بودن آن برابر با مطلوب بودن نظام آموزشی و ناکارآمدی و مشکل بودن آن مساوی با عدم کارایی و ضعف نظام آموزشی است. از این جهت، توجه به کتاب‌های درسی و رعایت اصول علمی در تدوین آنها و توجه به نیازهای آموزشی در تألیف کتاب‌های درسی و هماهنگ ساختن آنها با توانایی‌های ذهنی دانش آموزان و مطلوب ساختن کتاب‌های درسی از چنان حساسیتی برخوردار است که وقت بسیاری از کارشناسان، برنامه‌ریزان، مولفان کتاب‌های درسی و معلمان را به خود مشغول داشته است؛ بگونه‌ای که هر ساله هزینه‌های زیادی صرف تغییر و اصلاح کتاب‌های درسی می‌شود. باتوجه به پژوهش‌های صورت گرفته، چه در داخل و چه در خارج از کشور، به نظر می‌رسد مطالعات فراوانی به بحث کار و فرهنگ آن پرداخته شده است ولی از آنجا که به تحلیل محتوای کتاب‌های درسی براساس مولفه‌های فرهنگ کار بطور خاص توجهی نشده است؛ پژوهش حاضر، هدف خود را بر تحلیل محتوای کتاب‌های درسی پایه پنجم و ششم مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی براساس مولفه‌های فرهنگ کار و سرمایه ایرانی متمرکز ساخته است. در این راستا این پژوهش قصد داشته است تا محتوای کتاب درسی مطالعات اجتماعی (پنجم و ششم) دوره ابتدایی را براساس مولفه‌های فرهنگ کار و سرمایه ایرانی، میزان و حضور هر یک از این مفاهیم در کتاب‌های مذکور را بررسی کند.

۳- پیشینه تحقیق

در ارتباط با فرهنگ کار و ارزش‌های کار و عوامل موثر بر آن و سرمایه ملی تحقیقات متعددی انجام شده که در زیر به برخی از مهمترین آنها در ارتباط با موضوع تحقیق اشاره شده است.

- محمودی (۱۳۹۰) در پژوهشی تحت عنوان «تحلیل محتوای کتاب‌های درسی تعلیمات اجتماعی دوره راهنمایی تحصیلی از منظر نوع رویکرد آموزش شهروندی» به این نتایج دست یافته است که بیشتر محتوای کتاب‌ها به آموزش شهروند قانون‌مدار پرداخته‌اند. آموزش شهروند مشارکتی در مرتبه بعدی قرار دارد و آموزش شهروند انتقادی درصد کمترین نسبت را به خود اختصاص داده است.

- تحقیق بشیر (۱۳۹۰) تحت عنوان «بازنمایی مفاهیم همت و کار در کتاب‌های درسی ایران» حاکی از آن می‌باشد که متغیر «خیرخواهی و کمک» به همراه «جدیت و تلاش» و زیرمجموعه‌های آنها که کلاً می‌توان بعنوان «همت» و «کار» مطرح کرد، از بیشترین فراوانی در کتب درسی مقاطع ابتدایی و راهنمایی، نسبت به سایر ارزش‌های اخلاقی و اجتماعی برخوردار بوده‌اند. همچنین، در کتب فارسی در هر دو مقطع تحصیلی، فراوانی اشاره به ارزش‌های اخلاقی نسبت به سایر کتب درسی بیشتر بوده است. یافته‌ها بیانگر آن است که با افزایش سن و بالاتر رفتن پایه تحصیلی در دوره ابتدایی و تا اندازه‌ای در دوره راهنمایی میزان فراوانی توجه به ارزش‌های مربوط به «همت» و «کار» در میان کتب درسی افزایش داشته است.

- فرهادیان (۱۳۹۰) در تحقیقی با عنوان «فرهنگ کار؛ آموزه‌های اسلامی و پیشرفت اقتصادی» چنین نتیجه گرفت که در اندیشه اسلامی و سیره امامان معصوم (ع) کار و تلاش و پرهیز از بطالت و سستی و تنبلی از مباحث مهم محسوب می‌شود. باتوجه به رفتار و سیره علنی امامان (ع) موقعیت ممتاز اجتماعی، هیچگاه با ۱۳۱ اصل کار کردن تناقض ندارد و اصل مهم کار مثبت، مفید و سازنده بوده است که اسوه و الگوی مناسبی برای جامعه اسلامی است.

- جعفری (۱۳۸۸)، در تحقیق خود با عنوان «بازنمایی فرهنگ کار در کتب دروس عمومی مقطع متوسطه سال تحصیلی ۱۳۸۷-۸۸» نشان می‌دهد که مجموعه این کتاب‌ها بطور مستقیم یا غیرمستقیم دلالت بر مقوله‌های فرهنگ کار دارند. براساس نتایج به دست آمده، بیشترین واحدهای ثبت شده مربوط به فرهنگ کار در کتب انگلیسی بوده و کتاب مطالعات اجتماعی و دین و زندگی رده‌های بعدی را به خود اختصاص داده‌اند. در مقابل، کتاب‌هایی مثل آمادگی دفاعی و علوم زیست و بهداشت کمترین واحدها را شامل می‌شوند.

- جوانمردی (۱۳۸۸) طرح خود را با عنوان «بازنمایی فرهنگ کار در کتب دروس عمومی مقطع متوسطه سال تحصیلی ۱۳۸۷-۸۸» ارائه داد که این نتایج به دست آمد: در مجموعه این کتاب‌ها نهایتاً ۴۴۲ واحد ثبت وجود دارد که بطور مستقیم یا غیرمستقیم دلالت بر مقوله‌های فرهنگ کار دارند. بیشترین واحدهای ثبت (۱۷۸ مورد) مربوط به فرهنگ کار در کتب انگلیسی بوده که تقریباً ۴۰ درصد از واحدها را شامل می‌شود. کتاب مطالعات اجتماعی و دین و زندگی به ترتیب ۸۳ و ۵۹ مورد یا ۱۹ درصد و ۱۳ درصد از این واحدهای ثبت را به خود اختصاص داده‌اند. در مقابل کتاب‌هایی مثل آمادگی دفاعی و علوم زیستی و بهداشت

هریک با دو مورد یا ۰,۵ درصد کمترین واحدها را شامل می‌شوند. نکته مهم در مورد کمیت ارائه مقولات فرهنگ کار این است که عمده واحدهای ثبت مرتبط با مقولات فرهنگ کار در کتب زبان‌های خارجی (انگلیسی و عربی) ارائه شده است. بطوریکه این کتاب‌ها تقریباً ۵۰ درصد از کل واحدهای ثبت را به خود اختصاص داده‌اند.

- تحقیقی که سبحانی‌نژاد و همایی (۱۳۸۴) با عنوان «میزان توجه به نگرش فرهنگی کار در کتاب‌های درسی دوره راهنمایی کشور» انجام داده‌اند، حاکی از آن است که: ۱- در مجموعه کتاب‌های دوره راهنمایی به ترتیب در کتاب حرفه و فن از ۱۷۱ مرتبه توجه به مولفه‌ها فرهنگ کار، تنها در ۳۱ درصد موارد به همه ابعاد نگرش فرهنگ کار توجه شده است. فرایند مذکور در کتاب‌های تعلیمات اجتماعی از ۳۱۶ مرتبه توجه تنها در ۴۱ درصد و در کتاب‌های علوم تجربی از ۴۵ مرتبه توجه فقط در ۷۸ درصد موارد بوده است. در کتاب‌های فرهنگ اسلامی و تعلیمات دینی و همچنین فارسی به ترتیب ۳۰ و ۳۲ مرتبه به بعد شناختی مولفه‌های فرهنگ کار توجه شده و به سایر ابعاد نگرش مذکور (عاطفی و رفتاری) توجه نشده است. ۲- فرایند مذکور براساس سه پایه تحصیلی بیانگر آن است که در کتاب‌های پایه اول دوره راهنمایی از ۲۰۶ مرتبه توجه به مولفه‌های فرهنگ کار، تنها در ۳۰ درصد موارد، در کتاب‌های پایه دوم از ۲۴۵ مرتبه توجه در ۶۸/۵ درصد موارد و در کتاب‌های پایه سوم از ۱۴۶ مرتبه توجه تنها در ۳۹ درصد موارد بطور کامل به همه ابعاد نگرش فرهنگ کار توجه شده است. ۳- در مجموع کتاب‌های دوره راهنمایی، ۵۹۷ مرتبه به بعد شناختی نگرش فرهنگ کار، ۳۸۹ مرتبه (۶۵/۱ درصد) به بعد عاطفی و ۲۱۷ مرتبه (۳۶/۳ درصد) به بعد رفتاری نگرش مذکور توجه شده که در این راستا ۲۲۶ مرتبه از توجهات شناختی (۳۷,۸ درصد) اشاره مستقیم و ۳۶۷ مرتبه (۶۰/۹ درصد) اشاره غیرمستقیم بوده است. مولفه‌های رعایت بهداشت و ایمنی حرفه‌ای (۱۳۲ مرتبه) و همدلی و همکاری گروهی (۱۱۲ مرتبه) دارای بیشترین توجه و مولفه‌های مشارکت در انجام فعالیت‌ها، صداقت در انجام کارها و ارائه انتقادات سازنده با یک مرتبه دارای کمترین توجه بوده‌اند.

۱۳۲

۴- ابزار پژوهش

باتوجه به اینکه هدف پژوهش حاضر آن است که با تحلیل واحدهای گوناگون کتاب مطالعات اجتماعی (پنجم و ششم) دوره ابتدایی، میزان کاربرد مولفه‌های فرهنگ کار در شکل‌گیری محتوای کتاب‌های نامبرده مورد سنجش واقع گردد؛ لذا به منظور گردآوری اطلاعات از روش کتابخانه‌ای و با استفاده از منابعی همچون کتاب‌ها، مقالات و منابع اینترنتی موجود در این زمینه و نیز از چک لیست مولفه‌های کار استفاده شده است. روش اجرای این پژوهش بدین صورت است که محقق با مطالعه دقیق و موشکافانه، تعاریف مربوط به هر یک از مولفه‌های فرهنگ کار، تجزیه هر یک از این مولفه‌ها به نشانگرهای عملی، از لحاظ تشخیص اینکه هر یک

از واحدهای محتوا در کدام یک از طبقه‌های کاربرد مولفه‌های فرهنگ کار قرار گیرند، سعی نموده است تمام شرایط عملیاتی تحلیل محتوا را رعایت کند.

جدول (۱) چک لیست مولفه‌های فرهنگ کار

مفهوم	شاخص	توصیف
فرهنگ کار	سخت‌کوشی	تمایل به انجام کار زیاد و سخت یا تلاش زیاد به هنگام انجام دادن کار
	همکاری گروهی	انجام کارها به صورت گروهی
	مشارکت و مشورت در انجام کار	استفاده از نقطه نظرات کارکنان و مشارکت در انجام امور شغلی
	رعایت نظم و انضباط	وجود نظم و انضباط در انجام امور محوله
	مسئولیت‌پذیری	قبول وظایف و پاسخگو بودن در مقابل آن
	احترام متقابل و همدلی	احترام و ارزش قایل شدن برای یکدیگر در محیط کار
	تمایل به یادگیری	آمادگی برای کسب دانش و مهارت جدید به منظور ارتقای توانایی کاری
	انعطاف‌پذیری	قابل تغییر رفتارها متناسب با محرک‌های جدید
	علاقه و دل‌بستگی به کار	احساس تعلق نسبت به کار
	تعهد و وفاداری سازمانی	پایبندی نسبت به اهداف سازمان
	خلاقیت در امور	داشتن ایده‌های جدید برای انجام بهتر کار
	داشتن علم و تخصص در کار	داشتن مهارت مورد نیاز شغلی
	رعایت اصول ایمنی و بهداشت حرفه‌ای	توجه به مسائل حفاظتی به منظور ارتقای سلامت فردی

۱۳۳

۵- تجزیه و تحلیل داده‌ها

در این قسمت به توصیف داده‌های مستخرج از پرسشنامه‌های معکوس پرداخته شده است. پاسخ‌های جمع‌آوری شده، به صورت جداول توصیفی تنظیم شده‌اند. این جداول حاوی اطلاعاتی نظیر فراوانی، درصد و درصد فراوانی تجمعی می‌باشند. در این تحقیق مولفه‌های فرهنگ کار در کتاب درسی مطالعات اجتماعی پایه پنجم و ششم دوره ابتدایی مورد تحلیل محتوا قرار گرفته‌اند؛ لذا به تفکیک در مورد هر یک از این مولفه‌ها در این کتاب‌ها نتایج توصیفی ارائه شده است که در زیر قابل مشاهده می‌باشد.

جدول ۲) فراوانی و درصد میزان توجه به مولفه فرهنگ کار در کتاب اجتماعی پایه پنجم دوره ابتدایی برحسب هریک از درس‌ها

درصد فراوانی تجمعی	درصد	فراوانی	دروس
-	۰	۰	درس ۱
۶/۳	۶/۳	۱۳	درس ۲
۱۳	۶/۸	۱۴	درس ۳
۱۶/۹	۳/۹	۸	درس ۴
۲۲/۲	۵/۳	۱۱	درس ۵
-	۰	۰	درس ۶
۲۹	۶/۸	۱۴	درس ۷
۳۰/۹	۱/۹	۴	درس ۸
۳۳/۸	۲/۹	۶	درس ۹
۳۹/۱	۵/۳	۱۱	درس ۱۰
۴۲/۵	۳/۴	۷	درس ۱۱
۴۶/۹	۴/۳	۹	درس ۱۲
۵۲/۷	۵/۸	۱۲	درس ۱۳
۵۴/۱	۱/۴	۳	درس ۱۴
-	۰	۰	درس ۱
-	۰	۰	درس ۲
-	۰	۰	درس ۳
-	۰	۰	درس ۴
۶۱/۸	۷/۷	۱۶	درس ۵
-	۰	۰	درس ۶
۷۲/۵	۱۰/۶	۲۲	درس ۷
۸۶	۱۳/۵	۲۸	درس ۸
۱۰۰	۱۴	۲۹	درس ۹
	۱۰۰	۲۰۷	کل

باتوجه به جدول بالا بیشترین میزان توجه به مولفه فرهنگ کار در کتاب اجتماعی پایه پنجم دوره ابتدایی در درس نهم با فراوانی ۱۴ درصد (۲۹ مورد) و کم‌ترین میزان توجه در درس چهاردهم با فراوانی ۱/۴ درصد (۳ مورد) بوده است. همچنین، به این مولفه در درس اول و ششم و در دروس ۱، ۲، ۳، ۴ و ۶ و در کلیه دروس مربوط به تاریخ هیچ توجهی نشده است.

جدول (۳) فراوانی و درصد میزان توجه به مولفه فرهنگ کار در کتاب اجتماعی پایه ششم دوره ابتدایی برحسب هریک از درس‌ها

درصد فراوانی تجمعی	درصد	فراوانی	
۴/۱	۴/۱	۱۰	درس ۱
۱۰/۶	۶/۵	۱۶	درس ۲
۱۳	۲/۴	۶	درس ۳
۱۵/۹	۲/۸	۷	درس ۴
۱۹/۹	۴/۱	۱۰	درس ۵
۲۶	۶/۱	۱۵	درس ۶
۲۷/۲	۱/۲	۳	درس ۷
۲۹/۳	۲	۵	درس ۸
۳۳/۳	۴/۱	۱۰	درس ۹
۳۸/۶	۵/۳	۱۳	درس ۱۰
۴۰/۷	۲	۵	درس ۱۱
۴۳/۱	۲/۴	۶	درس ۱۲
۴۸/۴	۵/۳	۱۳	درس ۱۳
۵۷/۷	۹/۳	۲۳	درس ۱۴
۶۵	۷/۳	۱۸	درس ۱۵
۷۴	۸/۹	۲۲	درس ۱۶
۷۴/۸	۰/۸	۲	درس ۱۷
۷۹/۳	۴/۵	۱۱	درس ۱۸
۸۴/۶	۵/۳	۱۳	درس ۱۹
۸۶/۲	۱/۶	۴	درس ۲۰
۸۸/۶	۲/۴	۶	درس ۲۱
-	۰	۰	درس ۲۲
۹۲/۷	۴/۱	۱۰	درس ۲۳
۱۰۰	۷/۳	۱۸	درس ۲۴
	۱۰۰	۲۴۶	کل

باتوجه به جدول بالا بیشترین میزان توجه به مولفه فرهنگ کار در کتاب اجتماعی پایه ششم دوره ابتدایی در درس پانزدهم با فراوانی ۷/۳ درصد (مورد ۱۸) و کمترین میزان توجه در درس هفدهم با فراوانی ۰/۸ درصد (مورد ۲) بوده است. همچنین، در درس بیست و دوم به این مولفه پرداخته نشده است.

جدول (۴) توزیع فراوانی مولفه‌های فرهنگ کار در کتاب مطالعات اجتماعی (۵ و ۶) دوره ابتدایی برحسب نوع محتوای درس‌ها

موارد	فراوانی	درصد	درصد فراوانی تجمعی
متن	۶۱	۲۹/۵	۲۹/۵
تصاویر	۵۷	۲۷/۵	۵۷
فعالیت در کلاس	۴۰	۱۹/۳	۷۶/۳
گفتگو در کلاس	۷	۳/۴	۷۹/۷
پرسش	۴۲	۲۰/۳	۱۰۰
کل	۲۰۷	۱۰۰	

باتوجه به جدول بالا بیشترین میزان توجه به مولفه فرهنگ کار در کتاب اجتماعی پایه پنجم دوره ابتدایی در قالب متن و با فراوانی ۲۹/۵ درصد (۶۱ مورد) صورت گرفته است و کمترین میزان توجه در قالب گفتگو در کلاس با فراوانی ۳/۴ درصد (۷ مورد) بوده است.

جدول (۵) فراوانی و درصد میزان توجه به مولفه فرهنگ کار در کتاب اجتماعی پایه ششم ابتدایی برحسب نوع محتوای درس‌ها

۱۳۶

موارد	فراوانی	درصد	درصد فراوانی تجمعی
فعالیت‌ها	۶۳	۲۵/۶	۲۵/۶
کاربرگه	۳۸	۱۵/۴	۴۱/۱
متن	۷۴	۳۰/۱	۷۱/۱
تصویر	۷۱	۲۸/۹	۱۰۰
کل	۲۴۶	۱۰۰	

باتوجه به جدول بالا بیشترین میزان توجه به مولفه فرهنگ کار در کتاب اجتماعی پایه ششم دوره ابتدایی در قالب متن و با فراوانی ۳۰/۱ درصد (۷۴ مورد) صورت گرفته است و کمترین میزان توجه در قالب کاربرگه با فراوانی ۱۵/۴ درصد (۳۸ مورد) بوده است.

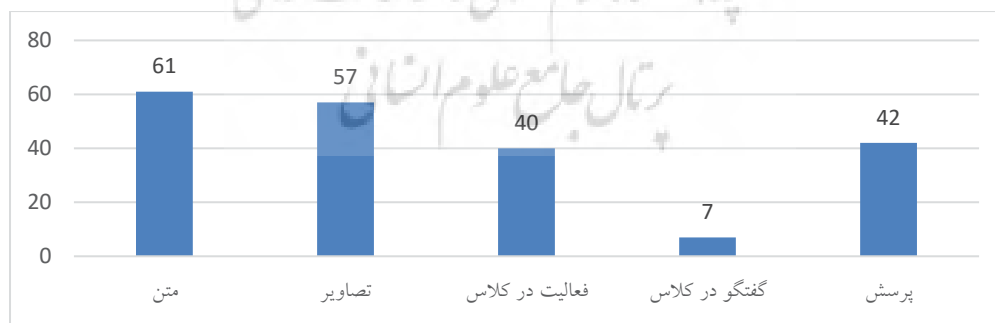
جدول ۶) فراوانی میزان توجه به مولفه فرهنگ کار در کتاب اجتماعی پایه پنجم دوره ابتدایی برحسب نوع محتوای درس‌ها

موارد	همکاری و همدلی در کار	احساس مسئولیت در کار	رعایت نظم در کار	جدیت و تلاش در کار	نگرش مثبت در کار	ارزش‌های اخلاقی در کار	وجدان کاری در کار	خیرخواهی در کار	کل
متن	۷	۱۳	۱۰	۱۳	۲	۳	۱۰	۳	۶۱
تصاویر	۷	۱۲	۱۱	۱۲	۱	۳	۸	۳	۵۷
فعالیت در کلاس	۶	۹	۷	۷	۱	۲	۵	۳	۴۰
گفتگو در کلاس	۱	۱	۱	۱	۰	۱	۱	۳	۷
پرسش	۶	۷	۶	۸	۳	۳	۶	۳	۴۲
کل	۲۷	۴۲	۳۵	۴۱	۷	۱	۳۰	۱۳	۲۰۷

۱۳۷

باتوجه به جدول بالا بیشترین میزان توجه به زیرمولفه احساس مسئولیت در کار از مولفه‌های فرهنگ کار در کتاب اجتماعی پایه پنجم دوره ابتدایی صورت گرفته است و کمترین میزان توجه به زیرمولفه نگرش مثبت در کار بوده است.

نمودار ۱) توجه به مولفه فرهنگ کار در کتاب اجتماعی پایه پنجم دوره ابتدایی برحسب نوع محتوای درس‌ها

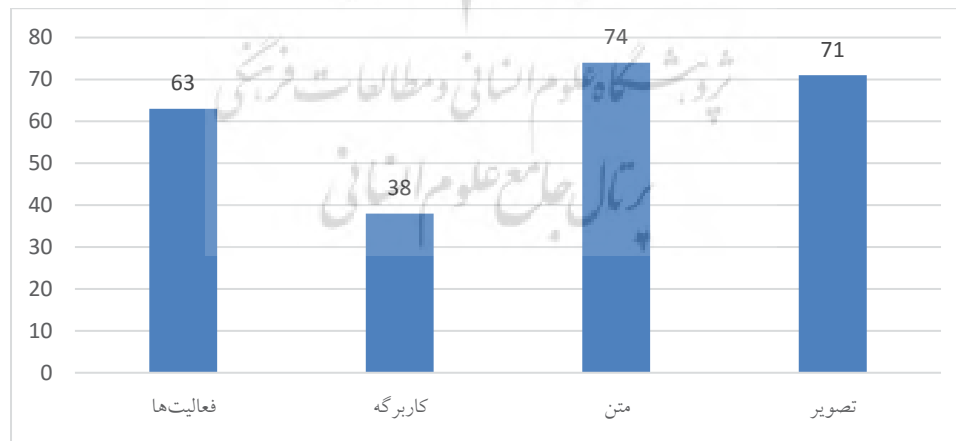
بیشترین میزان توجه در قالب متن و کمترین میزان توجه در قالب گفتگو در کلاس به مولفه‌های فرهنگ کار در کتاب اجتماعی پایه پنجم دوره ابتدایی صورت گرفته است.

جدول ۷) فراوانی میزان توجه به مولفه فرهنگ کار در کتاب اجتماعی پایه ششم دوره ابتدایی برحسب نوع محتوای درس‌ها

موارد	همکاری و همدلی در کار	احساس مسئولیت در کار	رعایت نظم در کار	جدیت و تلاش در کار	تگرش مثبت در کار	ارزش‌های اخلاقی در کار	وجدان کاری در کار	خیرخواهی در کار	کل
فعالیت‌ها	۱۱	۱۷	۱۱	۹	۴	۵	۵	۱	۶۳
کاربرگه	۹	۹	۶	۷	۲	۲	۲	۱	۳۸
متن	۱۵	۱۹	۱۰	۱۲	۴	۶	۳	۵	۷۴
تصویر	۱۵	۱۹	۱۰	۹	۵	۴	۴	۵	۷۱
کل	۵۰	۶۴	۳۷	۳۷	۱۵	۱۷	۱۴	۱۲	۲۴۶

باتوجه به جدول بالا بیشترین میزان توجه به زیرمولفه احساس مسئولیت در کار از مولفه‌های فرهنگ کار در کتاب اجتماعی پایه ششم دوره ابتدایی صورت گرفته است و کمترین میزان توجه به زیرمولفه خیرخواهی در کار بوده است. ۱۳۸

نمودار ۲) نمودار میله‌ای توجه به مولفه فرهنگ کار در کتاب اجتماعی پایه ششم دوره ابتدایی برحسب نوع محتوای درس‌ها

بیشترین میزان توجه در قالب متن و کمترین میزان توجه در قالب کاربرگه به مولفه‌های فرهنگ کار در کتاب اجتماعی پایه ششم دوره ابتدایی صورت گرفته است.

سوال اصلی پژوهش: بکارگیری مولفه‌های فرهنگ کار در کتاب درسی مطالعات اجتماعی پایه پنجم و ششم دوره ابتدایی تا چه میزان می‌باشد؟

جدول ۸) میزان توجه به مولفه‌های فرهنگ کار در کتاب درسی مطالعات اجتماعی (پنجم و ششم) دوره ابتدایی

	پایه پنجم		پایه ششم	
	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی
همکاری و همدلی در کار	۲۷	۲۰/۳	۵۰	۲۰/۳
احساس مسئولیت در کار	۴۲	۲۶	۶۴	۲۶
رعایت نظم در کار	۳۵	۱۵	۳۷	۱۵
جدیت و تلاش در کار	۴۱	۱۵	۳۷	۱۵
نگرش مثبت در کار	۷	۶/۱	۱۵	۶/۱
ارزش‌های اخلاقی در کار	۱۲	۶/۹	۱۷	۶/۹
وجدان کاری در کار	۳۰	۵/۷	۱۴	۵/۷
خیرخواهی در کار	۱۳	۴/۹	۱۲	۴/۹
کل	۲۰۷	۱۳۹	۲۴۶	۱۰۰

بیشترین میزان توجه به مولفه‌های فرهنگ کار در کتاب اجتماعی پایه پنجم دوره ابتدایی به ترتیب برابر با احساس مسئولیت در کار با فراوانی ۴۲ مورد که ۲۰/۳ درصد از مولفه‌های کل کتاب را تشکیل می‌دهد و پس از آن جدیت و تلاش در کار با فراوانی ۱۹/۸ درصد (۴۱ مورد)، رعایت نظم در کار با فراوانی ۱۶/۹ درصد (۳۵ مورد)، وجدان کاری در کار با فراوانی ۳۰ درصد (۱۴/۵ مورد)، همکاری و همدلی در کار با فراوانی ۱۳ درصد (۲۷ مورد)، خیرخواهی در کار با فراوانی ۶/۳ درصد (۱۳ مورد)، ارزش‌های اخلاقی در کار با فراوانی ۵/۸ درصد (۱۲ مورد) و در نهایت نگرش مثبت در کار با فراوانی ۳/۴ درصد (۷ مورد) می‌باشد.

بیشترین میزان توجه به مولفه‌های فرهنگ کار در کتاب اجتماعی پایه ششم دوره ابتدایی به ترتیب برابر با احساس مسئولیت در کار با فراوانی ۶۴ مورد که ۲۶ درصد از مولفه‌های کل کتاب را تشکیل می‌دهد و پس از آن همکاری و همدلی در کار با فراوانی ۲۰/۳ درصد (۵۰ مورد)، رعایت نظم در کار و جدیت و تلاش در کار هر کدام با فراوانی ۱۵ درصد (۳۷ مورد)، ارزش‌های اخلاقی در کار با فراوانی ۶/۹ درصد (۱۷ مورد)، نگرش مثبت در کار با فراوانی ۶/۱ درصد (۱۵ مورد)، وجدان کاری در کار با فراوانی ۵/۷ درصد (۱۴ مورد) و در نهایت خیرخواهی در کار با فراوانی ۴/۹ درصد (۱۲ مورد) می‌باشد.

نتیجه‌گیری

به گواه نظرات صاحب‌نظران و کارشناسان علمی، آنچه که موجب برقراری ارتباط میان لایه‌های مختلف پیشرفت است، اقتصاد دانش محور بوده و هم چون زنجیری این حلقه‌های رشد و توسعه را در هم می‌آمیزد. لذا این خود دلیلی است محکم و آشکار برای توجیه التزام و اهمیت سرلوحه قرار دادن فرمان‌های اقتصادی برای همه ملتی که در چارچوب این حکومت اسلامی به دنبال دستیابی به کمال انسانی هستند. آموزش و پرورش نیز در راستای سیاست‌های سند چشم‌انداز باید روحیه کار و تولید و نیز افتخار به ایرانی بودن را از کودکی در دانش‌آموزان این مرز و بوم تقویت کند تا نسل آینده، نسلی پر تلاش و تولید کننده تربیت شود. پژوهش حاضر با هدف بررسی مولفه‌های فرهنگ کار کتب مطالعات اجتماعی پایه پنجم و ششم دوره ابتدایی، انجام شده است و میزان توجه به مولفه‌های فرهنگ کار، مورد بررسی قرار گرفت. مولفه‌های فرهنگ کار که در این پژوهش مورد بررسی قرار گرفته‌اند شامل همکاری و همدلی در کار، احساس مسئولیت در کار، رعایت نظم در انجام کار، جدیت و تلاش در کار، نگرش مثبت به کار توجه به ارزش‌های اخلاقی در کار، وجدان کاری بالا و خیرخواهی در کار می‌باشد.

یافته‌های حاصل از بررسی نشان می‌دهد که در کتاب مطالعات اجتماعی پایه پنجم بیشترین فراوانی به مولفه احساس مسئولیت در کار و کمترین فراوانی به مولفه نگرش مثبت در کار تعلق گرفته است. در کتاب مطالعات اجتماعی پایه ششم بیشترین فراوانی به مولفه احساس مسئولیت در کار و کمترین فراوانی به مولفه خیرخواهی در کار تخصیص یافته است. این یافته از لحاظ توجه کتاب درسی مطالعات اجتماعی به مولفه‌های فرهنگ کار با نتایج پژوهش‌های بشیر (۱۳۹۰)، جعفری (۱۳۸۸)، جوانمردی (۱۳۸۸)، سبحانی‌نژاد و همکار (۱۳۸۴) همسویی و همخوانی دارد.

در تبیین این یافته می‌توان چنین گفت که در کتاب‌های پایه پنجم و ششم مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی به صورت متقارن و یکنواخت به مولفه‌های فرهنگ کار توجه نشده است؛ بطوریکه در برخی از آنها به مولفه احساس مسئولیت در کار بیشترین توجه و به مولفه نگرش مثبت در کار یا خیرخواهی در کار کمترین توجه صورت گرفته است. فرهنگ کار متشکل از عوامل متعددی است که توجه مطلوب به هر یک از آنها در کتاب‌های درسی می‌تواند دانش‌آموزان آینده‌ساز کشور را به صورت افرادی کارآمد و موثر در شغل و حرفه خود تبدیل نماید. بنابراین، ضرورت توجه همه‌جانبه به تمامی مولفه‌های فرهنگ کار در کتاب‌های مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی ضروری می‌نماید، زیرا غفلت از آن ضایعات جبران‌ناپذیری بر کار و تولید کشور در آینده خواهد گذاشت.

پیشنهادهای

به استناد نتایج به دست آمده از این پژوهش می‌توان به برنامه‌ریزان درسی و مولفان کتاب‌های درسی و سایر دست‌اندرکاران ذیربط پیشنهادهای زیر را ارائه نمود:

۱) با توجه به آنکه در کتاب‌های مطالعات اجتماعی مورد مطالعه در تحقیق حاضر به مولف‌های نگرش مثبت در کار، ارزش‌های اخلاقی در کار، وجدان کاری و خیرخواهی در کار کمتر از مولف‌های همکاری و همدلی، احساس مسئولیت در کار، رعایت نظم و جدیت و تلاش در کار توجه شده است، پیشنهاد می‌شود تا برنامه‌ریزان درسی به مولف‌های مذکور که بعد اخلاقیات در کار را تشکیل می‌دهند، توجه بیشتری مبذول نمایند.

۲) ترویج فرهنگ مناسب در هر زمینه‌ای می‌تواند به بهبود شرایط در آن زمینه کمک نماید. لذا فرهنگ‌سازی در مورد کار از طریق آموزش‌های دوران مدرسه و محتوای کتاب‌های درسی بعنوان مهمترین منبع آموزشی در اختیار همه دانش‌آموزان در سراسر کشور می‌تواند به تربیت افرادی مسئول، منظم و علاقه‌مند به پیشرفت کشور خود کمک شایان توجهی نماید.

۳) برای بهبود وضعیت شغلی در جامعه، بهتر است کارگاه‌های آموزشی برای معلمان در خصوص توجه و آگاهی بیشتر آنها به این مولف‌ها برگزار شود تا بتوانند با آموزش دادن به دانش‌آموزان زمینه توسعه همه‌جانبه در کشور را فراهم کنند. توصیه می‌شود به بررسی این مولف‌ها در کتب درسی دوره‌های بالاتر تحصیلی به خصوص دبیرستان هم توجه شود چراکه در این دوره دانش‌آموزان آماده ورود به بازار کار می‌باشند.

۴) توصیه می‌شود به دلیل جایگاه بسیار مهم فرهنگ کار در جامعه، به بررسی زمینه‌های دیگر تاثیرگذار بر ارتقاء فرهنگ کار نظیر خانواده صدا و سیما، فضای مجازی بپردازند.

۱۴۲

فهرست منابع

فارسی:

- ۱- بشیر، حمزه (۱۳۹۰)، «بازنمایی مفاهیم «همت» و «کار» در کتاب‌های درسی ایران»، فصلنامه مطالعات فرهنگ-ارتباطات، س ۱۲، ش ۴۸.
- ۲- جعفری، سیروس (۱۳۸۸)، «بازنمایی فرهنگ کار در کتب دروس عمومی مقطع متوسطه سال تحصیلی ۸۸-۱۳۸۷»، فصلنامه تعلیم و تربیت، ش ۳.
- ۳- جعفری، مصطفی و حبیبی، محمد (۱۳۸۱)، «فرهنگ کار»، ماهنامه تدبیر، ش ۱۲۵.
- ۴- جوانمردی، سارا (۱۳۸۸)، «بازنمایی فرهنگ کار در کتب دروس عمومی مقطع متوسطه سال تحصیلی ۸۸-۱۳۸۷»، مرکز مطالعات و پژوهش‌های جمعیتی آسیا و اقیانوسیه <http://www.psre.ac.ir>

۵- ساداتی پایین رودپشتی، سید یوسف و دیگران (۱۳۹۷)، «تحلیل محتوای کتاب مطالعات اجتماعی پایه پنجم ابتدایی براساس روش ویلیام رومی»، **دومین کنفرانس دانش و فناوری روانشناسی، علوم تربیتی و جامعه-شناسی ایران**.

۶- سند تحول بنیادین آموزش و پرورش (۱۳۹۰)، **دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی، وزارت آموزش و پرورش**.

۷- سبحانی‌نژاد، محمد و همایی، رضا (۱۳۸۴)، «میزان توجه به نگرش فرهنگ کار در کتاب‌های درسی دوره راهنمایی کشور»، **دوماهنامه دانشور رفتار**، ش ۱۵.

۸- صالحی عمران، ابراهیم و دیگران (۱۳۹۰)، «بررسی مقایسه‌ای مولفه‌های فرهنگ کار در کتاب‌های درسی دوره ابتدایی و روش تدریس معلمان»، **ماهنامه دانشور رفتار، تربیت و اجتماع**، ش ۱۷.

۹- فاضلی، نعمت‌اله (۱۳۸۶)، «مباحث روشی برای تدریس در دانشگاه»، **فصلنامه علوم اجتماعی دانشگاه علامه طباطبایی**، ش ۲۴.

۱۰- فرهادیان، رضا (۱۳۹۰)، **آنچه معلمان و مربیان باید بدانند**، چ ۱، تهران: بوستان کتاب، مرکز چاپ و نشر.

۱۱- کرمی، زهره و دیگران (۱۳۹۲)، «تحلیل محتوای کتاب ریاضی پایه اول متوسطه براساس تکنیک ویلیام رومی و حیطه‌شناختی بلوم»، **پژوهش در برنامه‌ریزی درسی**، س ۱۰، ش ۱۰.

۱۲- محمودی، محمد (۱۳۹۰)، «تحلیل محتوای کتاب‌های درسی تعلیمات اجتماعی دوره راهنمایی تحصیلی از منظر

نوع رویکرد آموزش و شهروندی»، **پژوهش در برنامه‌ریزی درسی**، س ۸، ش ۱.

۱۳- وکیلی، افشین (۱۳۹۲)، «بررسی مفهوم فرهنگ کار»، **مجله موج**، ش ۵.

لاتین:

14- Baron, R.A. (2000). *Behavior in organizational*. New York: Allyn and Bacon INC

15- Smith, A. & Noble, C. (2004). The Impact of Organizational Chang. *Journal of Training & Development*, Vol. 8 (2), 94-110.

16- Torraco, J. (2002). *Human Resource Development*. University of California Walizer.